

WSTĘP DO BADAŃ NAD PODZIEMIEM ANTYKOMUNISTYCZNYM NA ZIEMI PSZCZYŃSKIEJ W LATACH 1945–1947

Rafał Obetkon

Uniwersytet Jagielloński

ABSTRACT

INTRODUCTION TO RESEARCH ON THE ANTI-COMMUNIST UNDERGROUND IN THE PSZCZYNA DISTRICT IN THE YEARS 1945–1947

In the years 1945–1947, a few armed groups operated in the Pszczyna district which no doubt made it much more difficult for the communists to create their own state apparatus. The provincial Military Court in Katowice meted out very severe sentences to the arrested members of the armed organization; the goal of this policy was to deter both those who took active part in the struggle with People's Power, as well as their helpers. Out of the 84 inhabitants of the Pszczyna district presented in the article who took part in activities targeted against the communists as well as their 21 helpers, 17 had been sentenced to capital punishment, 49 others had been sentenced to imprisonment. The remaining ones owned up to conspiring against the communist authorities on the basis of amnesty, or else escaped abroad, in this way avoiding penal proceedings. The not-guilty verdicts were proclaimed in isolated cases. The decreed verdicts were later verified after the introduction of the act of amnesty. The members of the Pszczyna freedom organizations who have been presented in the article by no means make up all the fighters who took part in the struggle with the communists on this territory. According to the data gathered by the communist Citizens' Militia (MO) and Security Service (SB) for the Katowice province in the years 1944–1975, in the year 1945 there operated as many as 4 underground resistance organizations in the Pszczyna area; their total membership amounted to 195 resistance fighters. In the year 1946, the number of resistance groups remained unchanged, yet the number of members increased to 275. In the year 1947, there were no longer any anti-communist organizations in the Pszczyna district. Thus the issue of anti-communist organizations on the territory of the Pszczyna district is anything but exhausted and requires further studies whose goal is, among others, to establish the total number of their members, the organization of clandestine activity, and the catalog of conducted operations targeted against the contemporary authorities.

Key words: Anti-Communist Organization, Activities of Independence, Anti-Communist Underground

Słowa kluczowe: organizacje antykomunistyczne, działalność niepodległościowa, podziemie antykomunistyczne

Działania wymierzone w instytucje i osoby wprowadzające władzę ludową w Polsce rozpoczęły się na terenie powiatu pszczyńskiego po wkroczeniu na jej teren Armii Czerwonej¹. Inicjatywę w tym zakresie podjęły w pierwszej kolejności osoby pełniące podczas okupacji hitlerowskiej dowódcze funkcje w Armii Krajowej i Narodowych Siłach Zbrojnych, mające nadal łączność ze swoimi przełożonymi oraz które nie ujawniły jeszcze swojej wcześniejszej działalności. Członkami organizacji antykomunistycznych zostawali przede wszystkim byli żołnierze AK, NSZ, a także powracający z wojny żołnierze – zarówno walczący po stronie aliantów, jak i deserterzy z wojska niemieckiego. Tworzone na terenie ziemi pszczyńskiej oddziały podlegały bezpośrednio większym organizacjom mającym swoje sztaby na terenie Podbeskidzia i Rybnika, z wyjątkiem samodzielnej grupy „Groma”, której teren działania ograniczony był jedynie do obszaru powiatu pszczyńskiego i katowickiego. W artykule została przedstawiona działalność 84 osób zorganizowanych w ramach 4 niezależnych od siebie grup. Do oddziału Henryka Flame „Bartka”, wchodzącego w skład Narodowych Sił Zbrojnych, należało 25 osób, do Konspiracyjnego Wojska Polskiego „Klimczok” – 15, do organizacji poakowskiej w Wyrach – 9 oraz do oddziału Henryka Gawrona „Groma” – 35 osób.

NARODOWE SIŁY ZBROJNE – GRUPA „BARTKA”

Do największych organizacji antykomunistycznych działających na terenach powiatów: cieszyńskiego, bielskiego, pszczyńskiego oraz żywieckiego należała grupa Henryka Flame, ps. „Bartek”. Flame rozpoczął formowanie grup zbrojnych w maju 1945 roku w wyniku rozkazu szefa PAS VII Okręgu NSZ Jerzego Wojciechowskiego, ps. „Om”, „Jerzy”, „Leon”². Na swojego zastępcę mianował Jana Przewoźnika, ps. „Rys”. W skład dowództwa wchodził również: dowódca oddziałów terenowych (powiatów bielskiego i pszczyńskiego) Ferdynand Wiśniowski, ps. „Ferdek”, szef akcji specjalnych Józef Madej, ps. „Sep”, szef propagandy Józef Kołodziej, ps. „Wichura”, komendant placówki NSZ i akcji specjalnej na teren Pszczyzny Stanisław Morawiec oraz komendant placówki NSZ Wiktor Wiśniowski. Organizacja składała się z 16 oddziałów liczących 20–40 członków. Dowódcą grupy obejmującej swym zasięgiem działania obszar ziemi pszczyńskiej był Władysław Przewoźnik, ps. „Lampart”, a po jego śmierci Franciszek Machalica, ps. „Pszczółka”. Na tym terenie działały również oddziały Stanisława Włocha, ps. „Lis”, oraz Romualda Czarneckiego, ps. „Pikolo”.

¹ W okresie od 1945 do 1947 r. obszar powiatu pszczyńskiego obejmował również: Bieruń Nowy, Bojszowy, Chełm Śląski, Imielin, Lędziny, Łaziska Górne i Średnie, Murcki, Orzesze, Tychy, Podlesie i Wiry.

² Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Katowicach, sygn. IPN Ka 057/174, t. 1 (dalej: IPN), s. 2–3.

Aparatowi bezpieczeństwa udało się ustalić personalia 327 członków NSZ pod dowództwem Henryka Flame, z czego 20 z powiatu pszczyńskiego. Na tym terenie należeli do tej formacji, poza dowódcami: ur. 23 marca 1914 roku Mikołaj Ananicz, Jan Biegier (Rieger), ps. „Kruk”, ur. 27 września 1927 roku Bronisław Frydrych, ps. „Skafa”, ur. 28 września 1923 roku Kazimierz Golus, ur. 26 października 1925 roku Władysław Golus, Antoni Gwiżdż, ps. „Szczygieł”, ur. 31 lipca 1925 roku Kazimierz Hulak, ps. „Ganc”, ur. 24 sierpnia 1911 roku Ludwik Król, ps. „12”, ur. 18 stycznia 1927 roku Ryszard Krzempek, ps. „Kłós” za działalność w NSZ wyrokiem z dnia 25 października 1946 roku Wojskowego Sądu Rejonowego w Katowicach skazany na 10 lat więzienia, ur. 7 listopada 1927 roku Józef Łapoń wyrokiem z dnia 21 maja 1946 roku WSR w Katowicach skazany na 10 lat więzienia, ur. 7 sierpnia 1927 roku Józef Malik, ps. „Kaczor”, ur. 7 grudnia 1922 roku Stefan Morawiec wyrokiem z dnia 21 maja 1946 roku WSR w Katowicach skazany na 6 lat więzienia, ur. 5 czerwca 1924 roku Witold Morawiec, ur. 2 marca 1924 roku Jerzy Rozkoszny, ps. „Jurek”, Paweł Heczko (po rozbięciu grupy podjął współpracę z KWP „Klimczok”, ur. 7 lipca 1916 roku Jan Śmieja, ur. 6 czerwca 1908 roku Marcin Ryś skazany na 5 lat więzienia, ur. 16 grudnia 1908 roku Stefan Machalica skazany na rok więzienia, ur. 6 lipca 1927 roku Jan Wilczek skazany na 15 lat więzienia i ur. 2 listopada 1917 roku Andrzej Klenczar skazany na karę śmierci³. Do oddziału Franciszka Machalicy należeli między innymi ur. 31 sierpnia 1928 roku Rajmund Jankowski, który za napady na członków PPR i spółdzielnie został skazany na karę śmierci, oraz ur. 17 stycznia 1917 roku Heinrich Wilhelm również skazany na karę śmierci⁴. Służby ustaliły również personalia 4 osób, które na terenie powiatu udzielały pomocy grupie: ur. 12 listopada 1914 roku Teofila Gogola, który zaopatrzył członka grupy w ubranie cywilne; ur. 6 sierpnia 1889 roku Antoniego Mrowca, który zarejestrował na swoje nazwisko samochód ciężarowy oraz dostarczał organizacji mąkę i mięso; ur. 29 lipca 1929 roku Piotra Pastuszkę, który przekazał pistolet oraz 25 sztuk amunicji, za co został skazany wyrokiem WSR w Katowicach na 7 lat więzienia, zamienionego następnie na 3 lata oraz ur. 7 kwietnia 1928 roku Bolesława Wuzika, który dostarczał oddziałowi żywność, informacje, udzielał schronienia i przekazał 2 karabiny, za co został skazany na dożywocie, zamienione na 15 lat więzienia⁵.

Z charakterystyki sporządzonej przez służby bezpieczeństwa na temat działalności „Bartka” wynika, że organizacja miała łączność: z dowództwem „Brygady Świętokrzyskiej” w Monachium; „Organizacją Polską” w Regensburgu – ośrodkiem kierującym i koordynującym działalność NSZ w kraju; Konspiracyjnym Wojskiem Polskim, z którym przeprowadzała również wspólne działania; organizacją „Wolność i Niezawisłość” z terenu krakowskiego; oddziałami NSZ „Ognia” i „Wołyniaka”, a także z komórkami PSL i Kościołem katolickim⁶.

³ IPN Ka 057/174, t. 1; IPN Ka 032/13, cz. 2, s. 3.

⁴ T. Kurpierz, *Skazani na karę śmierci przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Katowicach 1946–1955*, Katowice 2004, s. 46, 48.

⁵ IPN Ka 057/174, t. 2.

⁶ IPN Ka 057/174, t. 1, s. 1–2.

Działalność organizacji była wymierzona przeciwko instytucjom i osobom wprowadzającym władzę komunistyczną w Polsce. Organy bezpieczeństwa przypisują jej około 340 napadów, w tym: 60 na członków PPR, 133 na osoby prywatne, 80 na instytucje państwowe, 20 na posterunki MO, UB i WP, 4 na żołnierzy Armii Czerwonej, 8 na lokale wyborcze, 22 na funkcjonariuszy MO, UB i 29 przypadków rozbicia funkcjonariuszy i żołnierzy. W ich wyniku zginęło 60 osób: 11 członków PPR, 16 funkcjonariuszy, 11 żołnierzy i 22 osoby prywatne⁷. Organizacja uzyskała w ich wyniku 5 samochodów ciężarowych, 28 koni, 27 krów, 24 świnie, 6 owiec, 5 odbiorników radiowych. Grupy wysyłały także listy z pogrozkami do członków PPR. Na terenie ziemi pszczyńskiej oddziały „Pszczółki”, „Lisa” i „Pikolo” rozbroiły 4 funkcjonariuszy MO i UB oraz 4 strażników więziennych, których następnie wcielono do grupy, zastrzeliły 3 osoby, pobiły 7 członków PPR, dokonały 4 napadów na spółdzielnie i 2 na osoby prywatne w celu pozyskania żywności oraz pieniędzy. Członek organizacji Witold Morawiec w dniu 17 lipca 1945 roku wspólnie z żołnierzami plutonu ochrony Rejonowej Komendy Uzuppełnień dokonał kradzieży 15 karabinów, 1 RKM i 2 skrzyń amunicji z RKU w Pszczynie, które zostały dostarczone do sztabu „Bartka”⁸.

Zadaniem pszczyńskiego oddziału należało również zaopatrywanie NSZ w żywność i broń⁹. W celu rozpracowania organizacji służby bezpieczeństwa posłużyły się 21 tajnymi współpracownikami oraz całą siecią informacyjną poszczególnych urzędów bezpieczeństwa. Ponadto w sierpniu 1946 roku do środowiska sztabu NSZ wprowadzono dwóch pracowników Wydziału II Departamentu III Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego: Henryka Wendrowskiego, ps. „Lawina”, i Czesława Krupowiesa, ps. „Kosowski”. Zorganizowana przez nich fikcyjna akcja przerzutu członków na tereny Ziemi Odzyskanych doprowadziła do aresztowania 96 z nich¹⁰. Osoby te zostały następnie zamordowane¹¹. Ogółem aresztowanych zostało 119 osób, z których skazano 95, w tym 30 na karę śmierci. Na podstawie amnestii ujawniło się 91 członków oddziału¹². Z terenów Pszczyny aresztowano 4 osoby, 3 z nich skazano na wyroki więzienia. Reszta członków częściowo ujawniła się podczas amnestii (7 osób), zginęła (3 osoby), pozostała w ukryciu bądź wyjechała z kraju¹³. Z danych organów bezpieczeństwa wynika, że podczas przeprowadzonych około 40 akcji zbrojnych wymierzonych przeciwko organizacji „Bartka” zginęło 53 członków NSZ, straty po drugiej stronie wyniosły 24 funkcjonariuszy UB i MO oraz 2 żołnierzy.

⁷ Ibidem, s. 12–13.

⁸ IPN Ka 057/174, t. 3.

⁹ D. Węgrzyn, *Aparat bezpieczeństwa wobec środowisk narodowych na Górnym Śląsku i Zagłębiu Dąbrowskim w latach 1945–1956*, Katowice–Kraków 2007, s. 133.

¹⁰ IPN Ka 057/174, t. 1 i t. 3.

¹¹ T. Kurpierz, P. Piątek „Dobć wroga”. *Aparat represji wobec podziemia zbrojnego na Śląsku cieszyńskim i Żywiecczyźnie (1945–1947)*, Katowice–Kraków 2007, s. 162–177; D. Węgrzyn, *Aparat bezpieczeństwa wobec środowisk narodowych na Górnym Śląsku i Zagłębiu Dąbrowskim w latach 1945–1956*, Katowice–Kraków 2007, s. 256–270; T. Kurpierz, *Operacja „Lawina” – raporty funkcjonariusza MBP Henryka Wendrowskiego*, „Zeszyty Historyczne WiN” 2008, nr 28–29, s. 233.

¹² Podana liczba aresztowanych i skazanych na karę śmierci w sporządzonej przez służby bezpieczeństwa charakterystyce organizacji, budzi wiele wątpliwości i wymaga dalszych badań. IPN Ka 057/174, t. 1, s. 16.

¹³ IPN Ka 057/174, t. 3.

Służby bezpieczeństwa w wyniku obław zdobyły również między innymi: 1 działko, 89 sztuk broni, 4 maszyny do pisania i 2 motocykle¹⁴.

Dowódca pszczyńskiego oddziału Franciszek Machalica, ps. „Pszczółka”, ujawnił swoją działalność w 1947 roku w Bielsku, zdając również broń¹⁵. Mimo to nadal dokonywał napadów rabunkowych w powiecie cieszyńskim, między innymi na Nadleśnictwo w Hażlachu 26 września 1949 roku, rabując 97 000 zł, oraz Państwowy Zarząd Wodny w Cieszynie, z którego ukradł 2 500 000 zł. Mimo zakrojonej na szeroką skalę akcji poszukiwawczej, w której służby wykorzystywały wielu tajnych współpracowników i informatorów również z kręgu rodziny, Machalica ukrywał się do 22 listopada 1950 roku. W wyniku donosu chłopca z Golasowic, u którego przebywał, został zastrzelony w trakcie obławy przez funkcjonariusza MO z Pszczyzny¹⁶.

KONSPIRACYJNE WOJSKO POLSKIE „KLIMCZOK”

Organizacja powstała z inicjatywy Stefana Gütlera, ps. „Tse”, który po skontaktowaniu się z Komendantem Głównym KWP „Warszycem” rozpoczął jej tworzenie według otrzymanych wytycznych. Oddziały budowano na podstawie istniejących już grup wywodzących się głównie z Armii Krajowej¹⁷. Okręg Śląski KWP „Klimczok” podlegał bezpośrednio Komendzie Głównej KWP, a jego sztab składał się z: komendanta Gerharda Szczurka, ps. „Erg”, a od kwietnia 1946 roku Alojzego Szuby, ps. „Szpak”, zastępcy komendanta i kierownika, ds. walki z bezprawiem Pawła Stopy, ps. „Dąb”, adiutanta komendanta Stefana Gütlera, ps. „Tse”, łącznika Jerzego Kistorza, ps. „Jur”, kasjerki i księgowej Anny Sławińskiej, ps. „Wanda”, oraz Franciszka Szczurka i Pawła Cierpioła, ps. „Makopola”. Paweł Cierpiol po aresztowaniu dowództwa Okręgu Śląskiego KWP objął kierownictwo nad pozostającymi na wolności grupami, które niejednokrotnie powstawały z jego inicjatywy. Po ujawnieniu się w dniu 14 kwietnia 1947 roku jako były członek AK usiłował przedostać się za granicę, jednak podczas jej przekraczania został prawdopodobnie zabity przez patrol Wojsk Ochrony Pogranicza¹⁸. Organizacja składała się z 7 Komend Powiatowych: rybnickiej KP „Leśniczówka”, pszczyńskiej KP „Prom” (nie podjęła działalności jako samodzielna jednostka), cieszyńskiej KP „Wędrowiec”, katowickiej KP „Klimczok”, gliwickiej KP „Kuźnia”, bytomskiej KP „Batory”, kozielskiej KP „Kozle” i Komendy Miejskiej w Katowicach KM „Kos”¹⁹.

¹⁴ IPN Ka 057/174, t. 1, s. 17.

¹⁵ IPN Ka 04/1258, t. 3, s. 294.

¹⁶ IPN Ka 04/1258, t. 1, s. 322.

¹⁷ IPN Ka 057/359, s. 1.

¹⁸ Okoliczności śmierci Pawła Cierpioła nie zostały dokładnie ustalone. Wersja o jego zabiciu przez patrol WOP podczas przekraczania granicy wynika z akt bezpieki, m.in. IPN Ka 057/359, s. 4. W sprawie jego zniknięcia istnieje jednak kilka wersji zdarzeń. Zob. *Armia Krajowa i konspiracja poakowska na ziemi rybnickiej w latach 1942–1947*, red. A. Dziurok, Rybnik 2004, s. 78–85.

¹⁹ IPN Ka 057/359, s. 2; A. Dziuba, *Podziemie poakowskie w województwie śląsko-dąbrowskim w latach 1945–1947*, Kraków 2005, s. 206.

Komendantem działającej również na terenie ziemi pszczyńskiej KP „Wędrowiec” został w październiku 1945 roku, to jest podczas formowania się całej organizacji, ur. 30 listopada 1906 roku Paweł Heczko, ps. „Edek”. Wymieniony pochodził z chłopskiej rodziny, w latach 1943–1944 służył w armii niemieckiej, skąd zdezerterował i wstąpił w Brennej do AK. Po wyzwoleniu zorganizował posterunek MO w Brennej, którego został komendantem. Ze służby w MO zwolnił się na własną prośbę. Za działalność w KWP został skazany na karę śmierci.

W okresie leczenia przez „Edka” ran, które zostały mu zadane podczas potyczki z funkcjonariuszami UB, dowództwo w komendzie objął ur. 2 września 1911 roku Emil Ruśniok, ps. „Gustlik”. Podobnie jak Paweł Heczko „Gustlik” był pochodzenia chłopskiego i do AK w Brennej wstąpił po dezercji z wojska niemieckiego. Wyrokiem WSR w Katowicach został skazany na karę śmierci²⁰.

Funkcję kierownika do spraw walki z bezprawiem objął przy KP „Wędrowiec” i KP „Leśniczówka” komendant KP „Prom”, ur. 20 lipca 1905 roku Wilhelm Szwajnoch, ps. „Prom”, który nie podjął działalności związanej z kierowaniem pszczyńskim oddziałem²¹. „Prom” również został skazany na karę śmierci.

Organy bezpieczeństwa przypisują KWP „Klimczok” zorganizowanie około 140 napadów i kradzieży, w tym 45 na członków PPR, PPS, ZWM, funkcjonariuszy i żołnierzy, 38 na instytucje państwowe, 53 na osoby cywilne, w wyniku których zginęło 21 osób: 9 funkcjonariuszy MO i UB, 2 żołnierzy Armii Czerwonej, 7 działaczy partyjnych, 2 urzędników i 1 osoba cywilna. Organizacja uzyskała w ten sposób między innymi: 62 sztuki broni, 2 samochody, 5 motocykli, 8 rowerów, 3 maszyny do pisania, 3 konie z wozami, 5 aparatów radiowych oraz prawie 15 mln zł²². Członkowie komend wysyłali również listy z pogroźkami do członków PPR.

Do największego nasilenia akcji zbrojnych wymierzonych we władzę komunistyczne doszło na terenie działania KP „Leśniczówka”. Na terenie powiatu pszczyńskiego do największych akcji zorganizowanych przez KP „Wędrowiec” należały: wtargnięcie w dniu 20 czerwca 1946 roku na zebranie przedwyborcze w Golasowicach, podczas którego zabito 2 członków PPR, spalono listy wyborców, zabrano maszynę do pisania, karabin, a następnie podpalono budynek; napad w czerwcu 1946 roku na kasę Browaru Tyskiego, skąd zrabowano prawie 1,4 mln zł, oraz napad na Garbarnię Skór w Jaśkowicach, skąd zabrano 800 000 zł²³. Członkowie pszczyńskiego Oddziału zabili również podczas zorganizowanej na niego obławy 2 funkcjonariuszy ORMÓ, dokonali napadów w celu zdobycia żywności, odzieży i zwierząt na spółdzielnie i folwark w Pawłowicach, spółdzielnie w Jaśkowicach. Podczas swej działalności rozbroili również 7 funkcjonariuszy ORMÓ²⁴.

W wyniku rozpracowania KWP „Klimczok” przez aparat bezpieczeństwa aresztowanych zostało 213 jej członków i pomocników, z czego wyrokami na karę śmierci skazano 31 osób (12 członkom zamieniono ją na kary długoletniego więzienia), a na-

²⁰ IPN Ka 057/359, s. 5, 17.

²¹ IPN Ka 057/77, t. 5, s. 24.

²² IPN Ka 057/359, s. 15.

²³ Ibidem, s. 14, 15; IPN Ka 057/77, t. 1 i 6.

²⁴ IPN Ka 057/77, t. 6.

stępnych 146 osób na kary więzienia²⁵. W związku z likwidacją organizacji organy państwa przejęły między innymi: 424 sztuki broni, 53 miny, 1 samochód ciężarowy, 2 motocykle, 5 rowerów, 7 maszyn do pisania i 2 powielacze. Z ustawy o amnestii skorzystało i ujawniło się 42 członków KWP, w tym 11 z jej kierownictwa.

Z materiałów zgromadzonych przez służby bezpieczeństwa wynika, że na terenie ziemi pszczyńskiej do KP „Wędrowiec” należeli: ur. 23 sierpnia 1927 roku Józef Gierak, ps. „Korczyński Jerzy”, pełniący funkcję łącznika; ur. 17 czerwca 1902 roku Wojciech Gierak, ps. „Taraban”, „Truciński”, „Pociecha”, pełniący funkcję dowódcy batalionu; ur. 14 kwietnia 1914 roku Alojzy Godziek skazany za działalność w KWP na karę śmierci zamienioną na 5 lat więzienia; ur. 16 października 1912 roku Jan Pišek; ur. 20 lutego 1927 roku Erwin Pisula skazany na 15 lat więzienia zamienionego na 10 lat; ur. 17 stycznia 1926 roku Agnieszka Wojtowicz-Stokłosa pełniąca funkcję łącznika skazana na 10 lat więzienia zamienionego na mocy amnestii na 5 lat; ur. 29 sierpnia 1928 roku Erwin Standura skazany na 2 lata więzienia; ur. 2 marca 1923 roku Józef Wilisz skazany na 10 lat więzienia, karę złagodzone do 7 lat; ur. 1 sierpnia 1927 roku Bronisław Gomolewski skazany na karę śmierci; ur. 19 kwietnia 1928 roku Zygfryd Kołodziej; ur. 29 września 1914 roku Erich Szmajduch, ps. „Tarzan”, skazany na karę śmierci; ur. 25 sierpnia 1925 roku Wincenty Rzyński²⁶.

Pomocy organizacji udzielali: ur. 20 maja 1900 roku Bernard Brandys dawał schronienie jej członkom, dostarczał pożywienia i przechowywał broń, za co został skazany na karę śmierci; ur. 22 maja 1927 roku Alojzy Broda udzielał informacji o ruchach wojska oraz przynosił granaty, za co został skazany na 4 lata więzienia; Łucja Duda udzielała schronienia członkom organizacji; ur. 20 maja 1927 roku Jan Foks; ur. 8 sierpnia 1888 roku Jan Górka, który za udzielanie schronienia członkom KWP został skazany na 4 lata więzienia, na mocy amnestii karę darowano; ur. 19 listopada 1895 roku Józef Kornas udzielał schronienia, przechowywał broń i dostarczał pożywienie, skazany na dożywotnie więzienie, złagodzone do 15 lat pozbawienia wolności; Orszulik; Paweł Pawełek udzielał schronienia członkom KWP; ur. 2 maja 1921 roku Alojzy Sciskol za udzielanie schronienia został skazany na 10 lat więzienia, karę złagodzone do 5 lat; ur. 5 kwietnia 1887 roku Julia Seidel za przechowywanie teczki zawierającej dokumenty i amunicję organizacji została skazana na 3 lata więzienia; ur. 18 marca 1910 roku Bolesław Sobocik za udzielanie schronienia i przechowywanie 6 karabinów, motocykla i 2 rowerów został skazany na karę śmierci; ur. 27 marca 1908 roku Zygmunt Sobocik za udzielanie schronienia i przechowywanie broni skazany na 15 lat więzienia, karę złagodzone do 10 lat; ur. 12 listopada 1910 roku Franciszek Zielonka za szycie ubrań dla członków KWP skazany na 5 lat więzienia, na mocy amnestii karę darowano w całości, oraz przechowujący broń ur. 27 maja 1927 roku Eugeniusz Bierski²⁷.

²⁵ IPN Ka 057/359, s. 17–22.

²⁶ Ibidem, s. 49, 50, 51, 120, 121, 180; IPN Ka 057/77, t. 6; T. Kurpierz, *Skazani na karę śmierci przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Katowicach 1946–1955...*, s. 94.

²⁷ IPN Ka 057/359, s. 207, 208, 214, 222, 231, 248, 285, 292, 309, 310, 317, 318, 345; IPN Ka 057/77, t. 4, s. 3.

Ze sporządzonej przez aparat bezpieczeństwa w dniu 13 października 1975 roku charakterystyki organizacji wynika, że przy jej rozpracowaniu napotkano spore trudności związane z rozległym terenem jej działania, dużą liczbą członków i współpracowników zatrudnionych w organach MO i UB, w związku z czym znano zamierzenia w zakresie jej likwidacji, szeroko rozbudowaną siecią kryjówek, ciągłymi przerzutami członków z jednego terenu na drugi i dobrze zorganizowanym systemem łączności²⁸.

ORGANIZACJA POAKOWSKA W WYRACH

Rozkazem byłego dowódcy batalionu Armii Krajowej w powiecie pszczyńskim Wojciecha Gieraka, ps. „Taraban”, „Truciński”, Pocięcha”, „Trawiński”, wzywającym do kontynuowania dalszej pracy konspiracyjnej, z końcem marca 1945 roku została wznowiona na terenie miejscowości Wyr działalność podziemna przez byłych członków AK²⁹. W czasie okupacji hitlerowskiej dowodzony przez „Tarabana” pszczyński obwód AK podlegał bezpośrednio pod Inspektorat Armii Krajowej w Rybniku, kryp. „Plebanią”, dowodzony przez Pawła Cierpiola, ps. „Makopol”, „Pleban”, „Ren”, „Dymitrow”³⁰. Ten sam Inspektorat był nadrzędny również dla dowodzonego przez „Krwawnika” obwodów raciborskiego i kozielskiego oraz prowadzonego przez „Kowala” obwodu cieszyńskiego. Sztab Inspektoratu składał się oprócz Pawła Cierpiola z szefa sztabu por. „Jacka”, kasjera i szefa łączności por. „Pluskwy”, szefa partyzantki ppor. „Jarga”, szefa wywiadu „Witalisa” oraz „Proma”. W styczniu 1945 roku dowódca „Makopol” rozwiązał działalność AK i polecił członkom podjęcie pracy zawodowej. Ostatnim przełożonym Pawła Cierpiola był płk „Walter”³¹. Dowódcą wyrskiego oddziału został na rozkaz Wojciecha Gieraka ur. 28 marca 1905 roku Wincenty Grzegorzczak, ps. „Wawel”. Grzegorzczak w latach 1926–1928 służył w Wojsku Polskim, w czasie okupacji był członkiem Armii Krajowej. Bezpośrednio po wkroczeniu Armii Czerwonej organizował na terenie Wyr Milicję Obywatelską, pełnił przez miesiąc funkcję przewodniczącego Rady Narodowej, a od 3 marca 1945 roku został zatrudniony w Lasach Państwowych na stanowisku gajowego. Pierwsze ze spotkań konspiracyjnych odbyło się pod koniec marca 1945 roku u mieszkańca Wyr, Pawła Spyry. Na spotkaniu dowódca omówił brak zgody na dekonspirację,

²⁸ IPN Ka 057/359, s. 24.

²⁹ IPN Ka 12e/057/262, t. 1, s. 2.

³⁰ Pszczyński obwód AK działał pod kryptonimem „Kobra”, „Kanononia” i składał się z czterech kompanii: pszczyńskiej, tyskiej (dowodzonej przez Józefa Piszcza, ps. „Wilk”) bieruńskiej oraz kobiórsko-wyrskiej. Dowódcami oddziałów byli również: Jan Roerich, ps. „Ryś”, Jan Siekierski, ps. „Topór”, Józef Warwas, ps. „Zeflik”, „Erich Wald”, Wilhelm Sz wajnoch, ps. „Prom”, „Miedzianka”. Zob. *Armia Krajowa i konspiracja poakowska na ziemi rybnickiej w latach 1942–1947*, s. 38; A. B adura, *Wstęp [w:] Z „Archiwum Pawła Cierpiola »Makopola«” 1941–1948. Wybór źródeł*, wyb. i oprac. A. B adura et al., Warszawa–Katowice 2008, s. 11.

³¹ IPN Ka 230/4123, Oświadczenie Pawła Cierpiola z dnia 14 XII 1947 r.

konieczność gromadzenia broni w celu obalenia rządu komunistycznego i objęcie stanowisk państwowych, przygotowanie się na powrót Wojska Polskiego z Anglii, sytuację polityczną kraju, ustalano również zasady organizacyjne w grupie oraz zbiór składek na działalność. Wincenty Grzegorzczak za pełnienie funkcji dowódcy kompanii AK, usiłowanie zmiany ustroju Państwa Polskiego, organizowanie antypaństwowych zgromadzeń, wydanie rozkazu zbierania broni został skazany wyrokiem WSR w Katowicach z dnia 9 sierpnia 1946 roku na karę śmierci, którą ostatecznie zamieniono na 10 lat więzienia. Zastępcą dowódcy kompanii został ur. 26 kwietnia 1914 roku Paweł Wała, ps. „Wawel 2”. Służył w Wojsku Polskim od 1937 do 1938 roku, a do chwili aresztowania był zatrudniony jako kowal w kopalni. W okresie aresztowania Grzegorzczaka, to jest od kwietnia 1945 roku, przejął on obowiązki szefa kompanii. Za pełnienie funkcji zastępcy kompanii, organizowanie konspiracyjnych spotkań, kolportowanie nielegalnych ulotek, organizowanie przechowywania broni został skazany na karę śmierci, którą zamieniono na 15 lat więzienia. Organizacja AK w Wyrach składała się z 4 plutonów dowodzonych przez: Franciszka Badurę, Augustyna Krokera, Antoniego Moronia i Józefa Piszczka. W wyniku współpracy organów bezpieczeństwa z TW „Sęp” oraz TW „Jagoda” ujęto i za działalność w organizacji AK skazano: ur. 4 marca 1914 roku Ernesta Ciałonia, ps. „Sternik”, górnika, pełniącego służbę w Wojsku Polskim od 1937 do 1938 roku na karę 10 lat więzienia; ur. 9 maja 1913 roku Antoniego Moronia, ps. „Morela”, strażnika kopalni, pełniącego służbę w Wojsku Polskim od 1936 do 1937 roku na karę 10 lat więzienia; ur. 21 kwietnia 1903 roku Augustyna Krokera, ps. „Krak”, szewca, pełniącego służbę w Wojsku Polskim od 1925 do 1926 roku na 8 lat więzienia; ur. 6 listopada 1914 roku Franciszka Badurę, szofera, pełniącego służbę w Wojsku Polskim od 1937 do 1939 roku na 10 lat więzienia; ur. 29 grudnia 1914 roku Pawła Kanię, murarza, pełniącego służbę w Wojsku Polskim od 1937 do 1938 roku na 8 lat więzienia; ur. 23 marca 1914 roku Alfreda Mańkę, piekarza, pełniącego służbę w Wojsku Polskim od 1936 do 1937 roku na 5 lat więzienia, oraz za pomoc w przechowywaniu broni ur. 8 listopada 1926 roku Stanisława Koplę na 3 lata więzienia³². Podczas aresztowań funkcjonariusze znęcali się fizycznie nad zatrzymanymi³³. Do chwili aresztowań, czyli przełomu kwietnia i maja 1946 roku, do organizacji należało – według sporządzonej przez organy bezpieczeństwa charakterystyki oddziału – około 70 osób. Funkcjonariusze skonfiskowali 6 pistoletów, 1 RKM, 2 automaty, 8 KBK i 3 fuzje myśliwskie³⁴. Postanowieniami Sądu Wojewódzkiego w Katowicach z dnia 16 grudnia 1991 roku, 15 listopada 1993 roku, 4 listopada 1994 roku, 25 listopada 1994 roku stwierdzono nieważność wyroku Wojskowego Sądu Rejonowego w Katowicach z dnia 9 sierpnia 1946 roku skazującego Pawła Wałę, Franciszka Badurę, Pawła Kanię, Wincentego

³² IPN Ka 02/259, t. 1, s. 44; IPN 12e/057/262, t. 1, s. 2–3; IPN Ka 238/505, t. 1–2, s. 96–102, 216–225.

³³ IPN Ka 491/46, t. 1. W sprawie znęcania się funkcjonariuszy PUBP w Pszczynie nad tymczasowo aresztowanym Pawłem Kanią i innymi Okręgowa Komisja Badania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu Instytutu Pamięci Narodowej w Katowicach prowadziła w latach 1996 do 1998 śledztwo, które postanowieniem Prokuratury Rejonowej w Pszczynie z dnia 23 VI 1998 r. zostało umorzone.

³⁴ IPN 12e/057/262, t. 1, s. 2–3.

Grzegorzycy i Ernesta Ciałonia³⁵. Działająca na terenie Wyr organizacja złożona z byłych członków Armii Krajowej była prawdopodobnie jedną z 12 kompanii istniejących w okresie od 1945 do 1947 roku na terenie działania dawnego pszczyńskiego batalionu AK³⁶.

ORGANIZACJA HENRYKA GAWRONA „GROMA”

Wśród ugrupowań niepodległościowych na ziemi pszczyńskiej najwięcej kontrowersji budzą okoliczności założenia i działalność organizacji Henryka Gawrona, ps. „Grom”. O ile poszczególni członkowie wstępowali do grupy z pobudek czysto patriotycznych, o tyle w stosunku do samego dowódcy istnieją wątpliwości co do jego intencji, powiązań oraz współpracy z funkcjonariuszami Milicji Obywatelskiej i Urzędu Bezpieczeństwa³⁷. Wynikają one zapewne z faktu, iż Gawron na przełomie kwietnia i maja 1946 roku udzielił pomocy Wiktorowi Przybyle, kierownikowi Służby Śledczej w Katowicach, przy likwidacji 40-osobowego oddziału NSZ pod dowództwem Pawła Labusa z Szopienic, działającego na terenie powiatu katowickiego. Powyższe wynika z protokołu przesłuchania „Groma” z 16 października 1946 roku sporządzonego przez PUBP w Będzinie³⁸ oraz raportu z działalności nielegalnej organizacji WiN pod dowództwem Henryka Gawrona, ps. kpt. „Grom”³⁹. Z tych samych zeznań wynika również, że powoływanie się podczas zaprzysięgania nowych członków na działalność związaną z tworzeniem organizacji WiN na terenie powiatów pszczyńskiego i katowickiego nie było zgodne z prawdą i miało na celu uzyskanie sympatii i zwolenników wśród ludności, a pomysłodawcą tworzenia grupy pod znakiem WiN był komendant Hufca Harcerzy Emanuel Bożek z Brzezinki. Powoływanie się przez Bożka na kontakty z NSZ w miejscowości Niwka w powiecie będzińskim oraz otrzymanie nominacji przez Groma na stanowisko kapitana z misją tworzenia IX Rejonu WiN od mjr. Edwarda Sroczyńskiego z Imielina w świetle ostatniego etapu przesłuchania również nie miało odzwierciedlenia w rzeczywistości⁴⁰. Z relacji Jadwigi Mendrok, zastępcy dowódcy, wynika, że organizacja została powołana do walki z komunistami i przywrócenia suwerennej Polski⁴¹.

³⁵ IPN Ka 238/505, t. 1–2, s. 464–485.

³⁶ Ibidem, s. 30. Z protokołu przesłuchania Pawła Wali wynika, że w czerwcu 1945 roku odbyło się w lesie w Kobiórze spotkanie 12 dowódców AK, któremu przewodził zastępca Inspektora (prawdopodobnie rybnickiego Inspektora AK).

³⁷ S. F. G r u s z k a, *Nasze czasy XX wiek*, Pszczyna 2005, s. 278; A. C a b a n, *Oddział zbrojny Henryka Gawrona „Groma”*, „Zeszyty Historyczne WiN” 2005, nr 24, s. 125; A. D z i u b a, op.cit., s. 10.

³⁸ IPN Ka 3/803, t. 1, s. 84.

³⁹ IPN Ka 057/542, t. 1, s. 170.

⁴⁰ IPN Ka 3/803, t. 1, s. 95.

⁴¹ Relacja z wywiadu z Jadwigą Mendrok przeprowadzonego w dniu 10 I 2009 r. w Łące, w posiadaniu autora.

Tworzenie organizacji rozpoczęto na terenie Brzezinki w maju 1946 roku, a więc w tym samym miesiącu, w którym nastąpiła likwidacja oddziału NSZ przy współudziale „Groma”. Terenem działania grupy były powiaty pszczyński i katowicki. Celem dowódców i członków grupy było zgodnie ze sporządzoną przez organy bezpieczeństwa charakterystyka: odnajdowanie członków Polskiej Partii Robotniczej i funkcjonariuszy Urzędu Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej oraz dokonywanie gwałtownych zamachów na tychże; gromadzenie środków walki orężnej – broni i amunicji – w walce, przez rozbijanie wszystkich tych, którzy byli w posiadaniu broni palnej, a w szczególności funkcjonariuszy UB i MO oraz członków PPR, a także rozbijanie posterunków milicji; rozpowszechnianie propagandy i ulotek o treści antypaństwowej przeciwko ustrojowi Polski Ludowej; przygotowanie do obalenia drogą przemocy Państwa Polskiego przez dokonywanie gwałtownych zamachów i wprowadzanie chaosu w istniejącym porządku publicznym; rozwijanie i poszerzanie działalności kontrrewolucyjnej organizacji WiN na podstawie pozyskiwanych coraz to nowych członków – będących wrogami ustroju demokratycznego w Polsce; zdobywanie funduszy na cele organizacyjne, a przede wszystkim dokonywanie napadów rabunkowych z bronią w rękę, zwłaszcza na instytucje państwowe i spółdzielcze oraz innych obywateli – głównie członków partii i urzędników państwowych; przestrzeganie i umacnianie dyscypliny konspiracji organizacji WiN⁴².

Dowódcą organizacji był przez cały czas jej działalności Henryk Gawron, ps. „Grom”. Urodził się 17 kwietnia 1920 roku w Szopienicach jako syn Janiny Gawron (ojciec nieznany). Ukończył 7 klas szkoły powszechnej i 2 klasy doksztalczącej w zawodzie stolarskim. Pracował w fabryce Szpalaka jako stolarz oraz w hucie. W 1942 roku służył w Wehrmachcie, z którego zdezerterował i wyjechał do Francji, gdzie ukrywał się przez sześć tygodni. Został aresztowany, przebywał w kompanii karnej, następnie w więzieniu wojskowym. Podczas transportu do Czechosłowacji udało mu się uciec i przyłączyć do partyzantki słowackiej, w której przebywał do marca 1945 roku. Do października 1945 pracował w jednym z łagrów i zajmował się wyszukiwaniem członków SS i wywiadu niemieckiego. W grudniu 1945 roku wstąpił do grupy Pawła Labusa pod ps. „Lompi” i uczestniczył w napadach rabunkowych na terenie powiatu katowickiego i Jeleniej Góry. Organizację pod swoim dowództwem zaczął tworzyć w Brzezince 31 maja 1946 roku wraz z Emanuelem Bożkiem, ps. „Orzeł”, komendantem ZHP w Brzezince. Na terenie powiatu pszczyńskiego pierwsi członkowie zostali zwerbowani na przełomie czerwca i lipca 1946 roku⁴³. W trakcie spotkań wskazywał na cele i zadania chrześcijańskiej organizacji WiN, do których należały przede wszystkim walka o odzyskanie ziem wschodnich Polski w granicach sprzed 1939 roku, prześladowanie PPR i obalenie obecnego rządu. Zaznaczał również, że należy się zorganizować, ponieważ rząd się wkrótce zmieni na nowy, sprawiedliwy, pochodzący z Anglii i zajdzie konieczność obsady urzędów. W trakcie werbowania miał na sobie angielski mundur i informował, że przyleciał

⁴² IPN Ka 057/542, t. 1, s. 6–7.

⁴³ Ibidem, s. 10–22; IPN Ka 3/803, t. 1, s. 82–95, 224–225.

z Anglii⁴⁴. Pierwszego napadu dokonał na terenie powiatu w dniu 25 czerwca 1946 roku w Jankowicach, obezwładniając i rozbijając w restauracji funkcjonariusza milicji⁴⁵. Realizując przedstawiony przez Henryka Gawrona program WiN, grupa w lipcu i sierpniu 1946 roku: ostrzelała posterunek Milicji Obywatelskiej w Imielinie, rozmundurowała 2 funkcjonariuszy milicji, a jednemu zabrała broń, rozmundurowała strażnika więziennego, z majątku w Dzieckowicach zabrano motocykl oraz samochód, z leśniczówki w Dzieckowicach broń. Grupa przeprowadziła również ataki na osoby prywatne związane z PPR: na wójta Lędzin – zabrano mu 3 000 zł i na sekretarza PPR w Hołdunowie – odebrano mu broń i naboje. Z założenia organizacja miała się sama utrzymywać, stąd też większość przeprowadzonych akcji miała na celu pozyskanie środków finansowych, artykułów spożywczych i ubrań. Do realizacji powyższego celu miały bez wątpienia prowadzić ataki na spółdzielnie: ze spółdzielni w Kosztowach zabrano artykuły spożywcze i tekstylne; ze spółdzielni w Bojszowach 9 000 zł; kierownikowi spółdzielni w Imielinie – 10 000 zł; ze spółdzielni w Urbanowicach artykuły spożywcze oraz ponownie ze spółdzielni w Imielinie 5 000 zł. Organizacja Henryka Gawrona dokonała również napadów na: Brandysów w Jankowicach, zabierając 4 000 zł, Świerkotów w Międzyrzeczu, zabierając ubrania i radio, Tatoja w Bojszowach, uzyskując 5 000 zł, od dwóch rolników w Dzieckowicach po 1 000 zł, od rolnika Stolarza w Granicy świnię, od Matei w Imielinie ubrania, od Kłyka 1 000 zł i ubrania, od rolnika w Międzyrzeczu świnię, od Raka w Imielinie 1 000 zł⁴⁶.

Za swą działalność w okresie do 13 października 1946 roku, to jest do dnia aresztowania, Henryk Gawron został skazany wyrokiem Sądu Rejonowego w Katowicach z dnia 21 listopada 1946 roku na karę śmierci. Wyrok został wykonany⁴⁷.

„Grom” powołał na stanowiska swoich zastępców 2 lipca 1946 roku Jadwigę Mendrok, ps. „Jastrząb”, 17 lipca 1946 roku Wilhelma Sadlochę, ps. „Borys”, oraz Roberta Wilka, ps. „Błysk”. Urodzona 30 marca 1923 roku Jadwiga Mendrok, córka Ludwika Gasteckiego z Ćwiklic, do 1938 roku ukończyła 7 klas szkoły powszechnej, a następnie do wybuchu wojny uczyła się szycia. W 1940 roku została wysłana do pracy do fabryki amunicji do miejscowości Libek, gdzie przebywała przez trzy lata. Po powrocie wyszła za mąż, a po tygodniu pożycia jej mąż został powołany do Wehrmachtu i prawdopodobnie zginął w czasie działań wojennych. Pracowała w fabryce „Forum”, a od lutego 1946 roku w Powszechnym Zakładzie Ubezpieczeń Społecznych w Pszczynie. Za działalność w organizacji Henryka Gawrona w okresie od 2 lipca 1946 do 23 lipca 1946 roku, polegającą między innymi na braniu udziału w sprawach organizacyjnych, werbunkowych, przetrzymywaniu ulotek antypaństwowych i przygotowywaniu napadu na członka PPR, została skazana wyrokiem Sądu Rejonowego w Katowicach na 10 lat więzienia⁴⁸. Wilhelm Sadlocha urodził

⁴⁴ IPN Ka 03/803, t. 3, protokół przesłuchania Stanisława Góry; IPN Ka 03/803, t. 4, protokół przesłuchania Jadwigi Mendrok; IPN Ka 057/542, t. 1, s. 13.

⁴⁵ IPN Ka 3/803, t. 1, s. 87; IPN Ka /057/159, t. 1, s. 4.

⁴⁶ IPN Ka 3/803, t. 1, s. 82–95.

⁴⁷ IPN Ka 057/542, t. 1, s. 22.

⁴⁸ IPN Ka 3/803, t. 1, s. 225; IPN Ka 057/542, t. 1, s. 22–24.

się 10 listopada 1920 roku w Granicy. Ukończył 7 klas szkoły powszechnej, był pochodzenia robotniczego, służył w Wojsku Polskim od 4 kwietnia 1945 do 29 grudnia 1945 roku⁴⁹. Wyrokiem Sądu Rejonowego w Katowicach został skazany na karę śmierci⁵⁰. Roman Wilk urodził się 27 marca 1913 roku. W latach 1936–1937 służył w Wojsku Polskim, natomiast od 1942 do 1943 roku w niemieckim. Za działalność w grupie „Groma” został skazany na 5 lat więzienia⁵¹.

Na terenie powiatu pszczyńskiego w wyniku dokonanego przez „Groma” werbunku około 35 osób powstały liczące niewielu członków grupy w: Ćwiklicach, Jan-kowicach, Lędzinach, Bojszowach i Świerczyńcu. Wstępujący do organizacji składali przed „Gromem” przysięgę o treści: „My, bracia Polacy, przysięgamy w imię Boga na honor służyć wiernie bratniej organizacji WiN. Będę stał nieugięcie na straży granic Polski chrześcijańskiej. Zdrada lub samowolne wystąpienie z organizacji będzie karane śmiercią”⁵². Dowódcą jednostki w Ćwiklicach był urodzony 2 stycznia 1918 roku Stanisław Góra, ps. „Orkan”, funkcjonariusz Powiatowej Komendy MO w Pszczynie (skazany na karę śmierci). W skład tej grupy wchodził ponadto: ur. 13 maja 1895 roku Ludwik Gastecki, ps. „Wiatr”, żołnierz w wojsku niemieckim w latach 1914–1917, uczestnik trzech powstań śląskich (skazany na 5 lat więzienia); rolnik, ur. 8 maja 1912 roku Stanisław Obetkon, ps. „Kawka”, który w latach 1936–1937 i we wrześniu 1939 roku służył w Wojsku Polskim (skazany na 3 lata więzienia)⁵³, oraz pomocnik Ludwik Homan (skazany na 10 lat więzienia). W Jan-kowicach do grupy należeli: ur. 11 stycznia 1924 roku Alojzy Witoszek, ps. „Ptak”, rolnik, służył w Wehrmachcie w latach 1942–1944, następnie w armii gen. Andersa – pełnił funkcję jej dowódcy, w lipcu 1946 roku zgłosił się do PUBP w Pszczynie, ujawniając swą działalność w organizacji i na zasadzie dobrowolności został 14 września 1946 roku zaangażowany do tajnej współpracy z organami BP w charakterze informatora pod ps. „Czarny”; ur. 2 marca 1905 roku Franciszek Bronowski, ps. „Wrona”, rolnik, w latach 1943–1944 w Wehrmachcie, następnie do lutego 1946 roku jeńiec w niewoli francuskiej (skazany na 10 lat więzienia); ur. 27 stycznia 1925 roku Jan Jeleń, ps. „Kos”, rolnik, służył w Wehrmachcie w latach 1943–1944; ur. 28 kwietnia 1914 roku Jan Dzida, ps. „Skowronek”, robotnik; ur. 17 października 1907 roku Karol Szafron, ps. „Lompi”, w latach 1928–1929 służył w Wojsku Polskim, natomiast od 1943 do 1945 roku w niemieckim (skazany na karę śmierci); Józef Jeleń, ps. „Sowa”; Józef Czarnecki, ps. „Sikorka”; Tendera. Dowódcą grupy na terenie Lędzin był ur. 21 maja 1912 roku Paweł Tomanek, ps. „Jeleń”, robotnik, w latach 1943–1945 służył w niemieckiej marynarce wojennej (skazany na 5 lat więzienia). Członkami byli: ur. 25 grudnia 1929 roku Roman Mruczek, ps. „Wilk”, robotnik (skazany na 5 lat więzienia); ur. 16 lutego 1926 roku Józef Miska, ps. „Sorek”, robotnik, służba w Wehrmachcie w latach 1944–1945 (skazany na 15 lat więzienia); ur. 5 czerwca

⁴⁹ IPN Ka 3/803, t. 1, s. 226; IPN Ka 057/542, t. 1, s. 21.

⁵⁰ IPN Ka 032/13, cz. 1, s. 5.

⁵¹ IPN Ka 3/803, t. 1, s. 225; IPN Ka 032/13, cz. 1, s. 6.

⁵² IPN Ka 03/803, t. 4, protokół przesłuchania Jadwigi Mendrok; IPN Ka 3/803, t. 1, s. 90; IPN Ka 330/5, t. 1, s. 198, 268.

⁵³ IPN Ka 3/803, t. 1, s. 226, 232, 233.

1926 roku Alojzy Sikora, ps. „Księżyc”, robotnik, służba w wojsku niemieckim od 1944 do 1945 roku (skazany na 5 lat więzienia); ur. 29 lipca 1927 roku Roman Hachuła, ps. „Lis”, robotnik, w 1945 roku służył przez 3 miesiące w wojsku niemieckim (skazany na 5 lat więzienia); ur. 2 lutego 1926 roku Ryszard Błotko, ps. „Sokół”, robotnik, służba w Wehrmachcie od 1944 do 1945 roku (skazany na 5 lat więzienia); ur. 23 września 1924 roku Stanisław Smolorz, ps. „Słońce”, robotnik (skazany na 5 lat więzienia); ur. 22 stycznia 1927 roku Franciszek Wybraniec, ps. „Zwierz”, robotnik, przez 9 miesięcy w 1944 roku służył w wojsku niemieckim (skazany na 5 lat więzienia); ur. 12 maja 1926 roku Robert Tomala, ps. „Kot”, robotnik, w 1944 roku przez 8 miesięcy służył w wojsku niemieckim (skazany na 5 lat więzienia); ur. 1 grudnia 1925 roku Emil Świergolik, ps. „Gwiazda”, górnik (skazany na dożywotnie więzienie); Rajmund Szuła, ps. „Słup” (skazany na 12 lat więzienia). W Bojszowach grupę tworzyli: dowódca – ur. 27 marca 1913 roku Robert Wilk, ps. „Błysk”, oraz członkowie: ur. 13 lipca 1926 roku Augustyn Sosna, ps. „Felek”, robotnik, w latach 1944–1945 służył w Wehrmachcie (skazany na 10 lat więzienia); ur. 10 lutego 1922 roku Alfred Jaromin, ps. „Maniek”, robotnik, służył w Wehrmachcie od 1942 do 1944 roku oraz w Wojsku Polskim (skazany na 10 lat więzienia); ur. 19 marca 1925 roku Józef Sosna, ps. „Burza”, robotnik, w latach 1943–1944 służył w wojsku niemieckim, następnie w armii polskiej pod dowództwem gen. Maczka (skazany na 5 lat więzienia); ur. 30 maja 1898 roku Tomasz Wójcik, ps. „Huragan”, rolnik, uczestnik trzech powstań śląskich (skazany na 5 lat więzienia); Stalmach, ps. „Ganster”⁵⁴. Organizację w Świerczyńcu tworzyli: Jerzy Rozkoszny, ps. „Masorz” – dowódca, Teofil Tatoj, ps. „Mały”, Jan Drozdek, ps. „Chudy” (skazany na 15 lat więzienia), Robert Makosz, ps. „Paulek” (skazany na 15 lat więzienia)⁵⁵.

Pierwsze aresztowania członków organizacji rozpoczęły się 22 lipca 1946 roku. Z relacji Jadwigi Mendrok wynika, że doszło do nich wskutek podsłuchania przez funkcjonariusza UB na wiejskiej zabawie rozmowy dwóch członków grupy z Bojszów, a na osoby związane z „Gromem” donosił również Alojzy Witoszek. Współpracę Witoszka potwierdza sporządzona przez organy bezpieczeństwa w dniu 10 lutego 1975 roku charakterystyka grupy, w której wskazano, że w jej rozpracowaniu brał udział tajny współpracownik, ps. „Czarny”⁵⁶. Wobec zatrzymanych funkcjonariusze zachowywali się niezwykle brutalnie, o czym świadczą relacje siostry Stanisława Góry⁵⁷ oraz Jana Drozdka⁵⁸. Ponieważ w wyniku działalności grupy żadna z ofiar ataków nie zginęła, w sprawie zapadły bardzo surowe wyroki (tylko 12 osób zostało zwolnionych z więzień na podstawie amnestii)⁵⁹. Głównym zarzutem wobec członków oddziału Gawrona był udział w nielegalnej organizacji WiN, grupie „Groma”, która usiłowała przemocą zmienić ówczesny ustrój państwa polskiego. Anali-

⁵⁴ IPN Ka 3/803, t. 1, 82–95; IPN Ka 3/803, t. 1, s. 225–233; IPN Ka 3/803, t. 4, s. 42–50; IPN Ka 032/13, cz. 1, s. 5–6.

⁵⁵ A. C a b a n, *Oddział zbrojny Henryka Gawrona „Groma”...*, s. 130, IPN Ka 032/13, cz. 1, s. 5–6.

⁵⁶ IPN Ka/057/159, t. 1, s. 5.

⁵⁷ S. F. G r u s z k a, op.cit., s. 278.

⁵⁸ A. C a b a n, *Bojszowscy chłopcy „Groma”*, „Rodnia” 2005, nr 9 (94), Bojszowy 2005, s. 11.

⁵⁹ IPN Ka 032/13, cz. 2, s. 1–2.

zując zachowany materiał dowodowy w sprawie organizacji, można stwierdzić, że jej działalność nie wyróżniała się niczym na tle innych grup działających w powiecie pszczyńskim. Ich działalność sprowadzała się przede wszystkim do pozyskiwania nowych członków, zdobywania broni, ataków na funkcjonariuszy władzy komunistycznej oraz zdobywania środków na utrzymanie. Teza o stworzeniu oddziału przez Henryka Gawrona na zlecenie organów bezpieczeństwa nie znajduje podstaw w świetle zachowanych i udostępnionych dokumentów. „Grom”, przyznając się podczas przesłuchania do współdziałania z funkcjonariuszami przy rozpracowywaniu i likwidacji grupy NSZ Pawła Labusa, prawdopodobnie podczas zeznań przedstawiłby kolejną taką współpracę, zwłaszcza w obliczu kary, jaka mu groziła. Należy mieć również na uwadze, iż sporządzane przez organy bezpieczeństwa charakterystyki zlikwidowanych organizacji niepodległościowych zawierają szczegółowe informacje na temat tajnych współpracowników i osób pozyskanych do współpracy, a takiej informacji na temat roli Henryka Gawrona w stworzonym przez niego oddziale brakuje w zachowanym materiale⁶⁰. Postanowieniem Sądu Okręgowego w Katowicach z 19 marca 2012 roku stwierdzono nieważność wyroku byłego Wojskowego Sądu Rejonowego w Katowicach skazującego Henryka Gawrona na karę śmierci. Nieważność wyroków sąd ten stwierdził również wobec członków organizacji, w tym między innymi w dniu 30 marca 2012 wobec Stanisława Góry, a w dniu 14 stycznia 2013 roku wobec Stanisława Obetkona.

Na terenie Pszczyzny działał również obwód organizacji Wolność i Niezawisłość⁶¹. Brak niestety danych dotyczących dowództwa placówki, członków oraz kroków podjętych w walce z władzą.

Działalność przedstawionych grup z całą pewnością znacząco utrudniała tworzenie aparatu państwowego przez komunistów na ziemi pszczyńskiej. Aresztowanych członków organizacji Wojewódzki Sąd Wojskowy w Katowicach skazywał na bardzo surowe wyroki, które miały odstraszyć zarówno osoby biorące aktywny udział w walce z Władzą Ludową, jak i ich pomocników. Na 84 przedstawionych w artykule mieszkańców powiatu biorących udział w przedsięwzięciach wymierzonych w komunistów i 21 ich pomocników na karę śmierci skazano 17, a 49 osób skazano na kary więzienia. Pozostali to osoby, które ujawniły się na podstawie amnestii lub uciekły za granicę, unikając w ten sposób postępowania karnego. Wyroki uniewinniające zapadły w jednostkowych przypadkach. Orzeczone kary zweryfikowano po wprowadzeniu ustawy o amnestii. Opisani w artykule członkowie pszczyńskich organizacji niepodległościowych nie są wszystkimi osobami biorącymi udział w walce z komunistami na tym terenie. Według danych kroniki MO i SB województwa katowickiego za lata 1944–1975 na terenie Pszczyzny w 1945 roku działały 4 organizacje zbrojnego podziemia liczące 195 członków. Rok później liczba grup nie zmieniła się, jednak liczba członków wzrosła do 275. W roku 1947 w powiecie nie działała już żadna

⁶⁰ Przykładem jest charakterystyka organizacji NSZ „Bartka” gdzie podane są dane personalne osób, które zdobyły zaufanie dowódcy i doprowadziły do jej rozbicia, zob. IPN Ka 057/174, t. 1 i 3.

⁶¹ A. D z i u b a, op.cit., s. 156; T. B a l b u s, *Struktura, obsada personalna i likwidacja Okręgu Katowice WiN (1945–1948)*, „Zeszyty Historyczne WiN” 2001, nr 15, s. 16; idem, *Zrzeszenie WiN na Dolnym i Górnym Śląsku (struktury okręgowe)*, „Zeszyty Historyczne WiN” 2002, nr 17, s. 130.

organizacja antykomunistyczna⁶². Zagadnienie organizacji antykomunistycznych na terenie powiatu pszczyńskiego nie jest zatem wyczerpane i wymaga dalszych badań mających na celu między innymi ustalenie ostatecznej liczby ich członków, organizacji pracy konspiracyjnej oraz katalogu prowadzonych operacji wymierzonych w ówczesne władze.

---

⁶² J. K a n t y k a, *Na tropie „Bartka”, „Mściciela” i „Zemsty”. Z dziejów walki o utrwalenie władzy ludowej*, Katowice 1984, s. 28.